

whitepaper

Als leren je lief is

Kansen voor kansengelijkheid

Voor bestuurders en schoolleiders in het primair onderwijs
De belangrijkste mogelijkheden voor gelijke kansen in het onderwijs.

Wat is er aan de hand: in het kort

In vrijwel ieder beleidsprogramma van scholen, besturen en gemeenten zien we een link naar het thema kansengelijkheid. Ook in de politieke debatten van de afgelopen jaren stond kansengelijkheid in de belangstelling. En terecht, want de verschillen tussen arm en rijk en de polarisatie tussen bevolkingsgroepen lijken eerder toe- dan af te nemen. Ook in het onderwijs is de kansongelijkheid in de afgelopen jaren toegenomen. Hoe kan dat, ondanks het gedeelde streven naar kansengelijkheid?

Antwoord op je vragen

- Wat verstaan we nu onder kansengelijkheid in het onderwijs?
- In hoeverre zijn professionals zich bewust van kansongelijkheid?
- Bereik je kansengelijkheid door gelijk of ongelijk behandelen?
- Welke factoren zijn van invloed op kansengelijkheid?
- Hoe bevorder je kansengelijkheid, op bestuurs-, school- en klasniveau?
- Hoe groot is de rol van ouders?

Kansengelijkheid in het onderwijs: wat verstaan we eronder?

Voordat we ingaan op de mogelijkheden om invloed uit te oefenen op kansengelijkheid, rafelen we de situatie eerst uiteen. Te beginnen met de vraag: wat verstaan we precies onder kansengelijkheid? Verschillende auteurs, zowel uit de wetenschap als uit de praktijk, hebben geen eensluidende definitie gevonden. Volgens de één bestaat er niet één sluitende definitie, vanwege de vraag: waarop zijn die gelijke kansen gericht (Elffers, 2022)? De onderwijsinspectie spreekt zich in de Staat van het Onderwijs ook niet uit (Bernebeek, 2024).

De CED-Groep heeft jarenlange ervaring met het begeleiden en innoveren van scholen in aandachtswijken. Hierdoor weten we hoe belangrijk het is om de focus te leggen op het compenseren van de achterstanden waar veel leerlingen mee op school komen. Daarnaast zien we hoe belangrijk het is om te werken vanuit dezelfde hoge verwachtingen, voor álle leerlingen. Vanuit dit kansengelijkheidsbeginsel zouden alle leerlingen een onderwijsaanbod moeten krijgen waarmee zij minimaal uitstroomniveau 1F halen. Het begint bij een basis die op orde is, zodat zij zich geletterd, gecijferd en als burger kunnen redden in de maatschappij.

Onze definitie van kansengelijkheid in het onderwijs luidt dan ook:

Er is sprake van kansengelijkheid in het onderwijs als alle kinderen hun volledige potentie (kunnen) benutten, ondanks verschillen in belemmerende en bevorderende factoren buiten de school.

Kansengelijkheid ontleed

Het diploma van de ouders

De Inspectie van het Onderwijs rapporteert sinds 2017 jaarlijks uitgebreid over de ontwikkeling van kansengelijkheid in het onderwijs. De inspectie kijkt met name naar het schooladvies bij de overgang van het primair onderwijs naar het voortgezet onderwijs. Een meetbaar moment, waarop zichtbaar is of de school leerlingen met gelijke prestaties ook een gelijk advies geeft en daarmee dus gelijk behandelt. Uit deze rapportages blijkt dat de kansengelijkheid in de loop der jaren steeds verder opgelopen is. Het diploma van de ouders speelt hierbij een belangrijke rol.

- Leerlingen met ouders met een hbo- of wo-diploma kregen steeds hogere adviezen.
- Leerlingen met ouders met maximaal een mbo 2-diploma kregen steeds lagere adviezen.

Dit is eveneens het geval als deze leerlingen gelijk presteerden. Ook als voorspeller van het zittenblijven of versnellen in het onderwijs blijkt het opleidingsniveau van de ouders van invloed.

Het inkomen van de ouders

De Erasmus School of Economics bevestigt het zorgelijke beeld van kansengelijkheid in het onderwijs. De onderzoekers vergeleken de eindtoets en het schooladvies van alle Nederlandse leerlingen tussen 2015 en 2019.

De conclusie: kinderen uit gezinnen met een relatief laag inkomen kregen vaker dan gemiddeld een lager schooladvies dan uit het advies van hun eindtoets komt. De onderzoekers vonden ook dat kinderen van ouders in landelijke gebieden met een relatief laag inkomen veel vaker een onderadvies kregen dan daarbuiten. In sommige gemeenten op het platteland kreeg bijna één op de drie kinderen van relatief arme ouders een lager schooladvies dan het eindtoetsadvies. De CED-Groep volgt de komende jaren nauwgezet wat de resultaten van de doorstroomtoets voor invloed gaan hebben op de schooladviezen.

In sommige gemeenten op het platteland krijgt bijna één op de drie kinderen van relatief arme ouders een lager schooladvies dan het eindtoetsadvies.

Hoge versus lage verwachtingen

Het onderzoek van Louise Elffers (2022) bevestigt deze conclusies. Zij formuleert een 'glazen plafond' van verwachtingen.

Het glazen plafond van lage verwachtingen

- Bij twijfel over het niveau van een leerling adviseren leraren liever lager, zeker in het geval van leerlingen van wie de ouders niet hbo-/wo-geschoold zijn.
- Als de scores van taal en rekenen uit elkaar lopen, geven ze vaker een advies op het niveau van de lagere score.
- Als leerlingen hoger scoren op de eindtoets dan het advies, dan krijgen zij op één op de drie scholen nooit een opgehoogd advies.
- Bij gelijke prestaties krijgen leerlingen van wie de ouders niet hbo-/wo-geschoold zijn een lager advies dan leerlingen met hbo-/wo-geschoolde ouders.
- Leraren die zelf hbo-/wo-geschoolde ouders hebben, zijn geneigd de capaciteiten van leerlingen met anders geschoolde ouders lager in te schatten.
- In klassen met veel kinderen met ouders die niet hbo/wo-geschoold zijn, adviseren leraren hun leerlingen lager.
- Leraren die minder vertrouwen hebben in de mogelijkheden van de leerlingen om te groeien aan de hand van het onderwijs, adviseren lager. Dit is vooral wanneer leerlingen geen hbo-/wo-geschoolde ouders hebben.

Gelijk of ongelijk behandelen

Al dan niet bewust geven onderwijsprofessionals op verschillende manieren invulling aan kansengelijkheid. Het bieden van optimale ontwikkelkansen zien we overall terug. De verschillen zitten met name in de vraag of daarbij rekening gehouden wordt met verschillen in achtergronden van leerlingen. In dit verband is het onderscheid tussen 'equality' en 'equity' relevant. Krijgen alle leerlingen hetzelfde aanbod (equality)? Of krijgen leerlingen uit risicogroepen een extra aanbod om uiteindelijk hetzelfde niveau als de andere leerlingen te kunnen bereiken (equity)? Elffers beschrijft in haar boek 'Onderwijs maakt het verschil' hoe achter het gedeelde streven naar kansengelijkheid allerlei tegengestelde opvattingen schuilgaan: moeten kinderen gelijk of ongelijk behandeld worden om kansengelijkheid tot stand te brengen?

Dit beeld is herkenbaar vanuit onze ervaringen in de ondersteuning van het onderwijs. Op dit moment speelt de achtergrond van leerlingen en aannames daarover bij onderwijsprofessionals een te grote, negatieve rol. Dit heeft gevolgen voor schooladviezen, verwachtingen van leraren en het onderwijsaanbod, waardoor kinderen ongelijke kansen krijgen.

Aansluitend bij onze definitie van kansengelijkheid en bij de aanbevelingen van Elffers staan twee principes centraal:

- Behandel kinderen met verschillende onderwijsbehoeften ongelijk om dezelfde kansen te krijgen. Gelijke kansen door ongelijke behandeling.
- Behandel kinderen met gelijke prestaties gelijk.

'We wijzen niet naar het kind, maar vragen ons af: wat heeft de leerkracht nodig om dit kind te kunnen bieden wat het nodig heeft?'

*Sonja van Enk,
adjunct-directeur sbo
De Kristal*

Dertig factoren die kansen(on)gelijkheid beïnvloeden

Dat kansengelijkheid een veelkoppig monster is, wordt bevestigd door onderzoek van het Verwey Jonker Instituut. Het instituut vond maar liefst dertig factoren die kansen(on)gelijkheid beïnvloeden. Die factoren liggen bij de leerling zelf, bij de familie, de school, de wijk en de samenleving. In al die gebieden liggen oorzaken of aanleidingen voor het ontstaan van kansengelijkheid. Deze factoren kunnen ook juist een aangrijpingspunt zijn voor het werken aan kansengelijkheid.

Leerling

- 1 Intelligentie
- 2 Gezondheid
- 3 Cultureel kapitaal
- 4 Identiteitsontwikkeling
- 5 Veerkracht
- 6 Zelfeffectiviteit (Self-efficacy)
- 7 Eigenaarschap/doelmatigheid (agency)
- 8 Ambitie
- 9 Motivatie

Familie

- 10 Sociale status
- 11 Financiële middelen
- 12 Ouderlijk support
- 13 Sibling support
- 14 Stabiel huishouden
- 15 Sociaal kapitaal

School

- 16 Voor- en vroegschoolse educatie
- 17 Kwalitatieve beoordeling
- 18 Kwalitatieve docenten
- 19 Inclusief onderwijs
- 20 Curriculum
- 21 Gedifferentieerd onderwijs
- 22 Extra-curriculaire activiteiten

Wijk

- 23 Sociale klasse
- 24 Inkomen
- 25 Segregatie
- 26 Sociale veiligheid
- 27 Peer support

Samenleving

- 28 Sociale ongelijkheid
- 29 Onderwijssysteem
- 30 Institutioneel racisme

Verwey-Jonker (2021):
30 factoren die
Kansen(on)gelijkheid
beïnvloeden

De invloed op kansengelijkheid in het onderwijs

Beïnvloedbare factoren

Er zijn dus vele mechanismen, binnen en buiten de muren van de school, die ongelijkheid in stand houden of versterken.

Onderwijs kan niet alle ongelijkheid in de samenleving oplossen, maar wel een belangrijke bijdrage leveren aan verbetering van kansen van kinderen. Dat vraagt om de beste scholen met de beste leraren op plekken waar kansen niet voor het oprapen liggen. In onze bijdrage aan het vergroten van kansengelijkheid richt de CED-Groep zich op factoren die via het onderwijs beïnvloed kunnen worden en interventies die daaraan bijdragen. Hoge verwachtingen vinden wij daarbij essentieel. De combinatie van bovenstaande ontleding van kansengelijkheid en onze focus op onderwijs leidt tot de volgende set aan beïnvloedbare factoren om in het basisonderwijs kansengelijkheid te vergroten:

1. hoge verwachtingen
2. leercultuur
3. leiderschap
4. onderwijskwaliteit
5. keuzes maken
6. ouders/educatief partnerschap

De omgeving (wijk en samenleving) staat als beïnvloedbare factor voor het onderwijs letterlijk en figuurlijk op meer afstand.

Beïnvloeden, op alle niveaus

Deze beïnvloedbare factoren om kansengelijkheid in het onderwijs te bevorderen, gelden op alle niveaus: het schoolbestuur, de school en de klas. De concrete uitwerking verschilt per niveau. De planmatige, cyclische werkwijze die de CED-Groep toepast op scholen, start vanuit een helder geformuleerde visie en een hoge schoolambitie. Zorgvuldig geduide onderwijsdata leiden vervolgens naar meetbare doelen en naar passende interventies op de beïnvloedbare factoren. Na de evaluatie van de ingezette interventies herhaalt deze cyclus zich consequent.

Hoe zou het onderwijs eruitzien als aan alle voorwaarden voor kansengelijkheid is voldaan?

Gelijke kansen in de ideale wereld

1. Hoge verwachtingen

Bestuursniveau	In de ideale wereld is de bestuurlijke visie op kansengelijkheid vertaald in een beleid van hoge verwachtingen op alle niveaus, tot en met het primaire proces in de klas. Dit begint met bewustwording van ieders dagelijks handelen en het bijsturen daarvan waar nodig. Het betekent ook nabijheid van bestuur en kwaliteitsmedewerker(s) bij de scholen om op hun beurt hoge verwachtingen te hebben van de directie en deze te ondersteunen en te faciliteren waar nodig.
Schoolniveau	Op school biedt deze bewustwording het lerarenteam een gezamenlijke drive om actief met elkaar in gesprek te zijn over ieders verwachtingen. Van leerlingen, maar ook van elkaar. Deze verwachtingen zijn ondersteund door data en aanvullende kennis. Een schoolteam kan vervolgens op basis van de bestuursambitie met elkaar ambities stellen voor de school en elkaar helpen bij de realisatie. Het schoolmanagement werkt daarbij ook vanuit hoge verwachtingen van het team. Dit is blijvend geagendeerd en ondersteund, zodat het primaire proces de prioriteit krijgt die nodig is om de hoge verwachtingen te realiseren.
Klasniveau	De klas is de plek waar het uiteindelijk gebeurt. Met leraren die zich bewust zijn van hun eigen verwachtingen van verschillende leerlingen en van het belang van hoge verwachtingen voor iedereen. Dit leidt tot het gesprek over de invloed die iedere professional kan hebben op gelijkere kansen voor de kinderen. Vervolgens is het nodig dat de leraren deze hoge verwachtingen vertalen in hun pedagogisch en didactisch handelen.

2. Leercultuur

Bestuursniveau	In de ideale wereld is de bestuurlijke visie op kansengelijkheid vertaald in een beleid van hoge verwachtingen op alle niveaus, tot en met het primaire proces in de klas. Dit begint met bewustwording van ieders dagelijks handelen en het bijsturen daarvan waar nodig. Het betekent ook nabijheid van bestuur en kwaliteitsmedewerker(s) bij de scholen om op hun beurt hoge verwachtingen te hebben van de directie en deze te ondersteunen en te faciliteren waar nodig.
Schoolniveau	Op school biedt deze bewustwording het lerarenteam een gezamenlijke drive om actief met elkaar in gesprek te zijn over ieders verwachtingen. Van leerlingen, maar ook van elkaar. Deze verwachtingen zijn ondersteund door data en aanvullende kennis. Een schoolteam kan vervolgens op basis van de bestuursambitie met elkaar ambities stellen voor de school en elkaar helpen bij de realisatie. Het schoolmanagement werkt daarbij ook vanuit hoge verwachtingen van het team. Dit is blijvend geagendeerd en ondersteund, zodat het primaire proces de prioriteit krijgt die nodig is om de hoge verwachtingen te realiseren.
Klasniveau	De klas is de plek waar het uiteindelijk gebeurt. Met leraren die zich bewust zijn van hun eigen verwachtingen van verschillende leerlingen en van het belang van hoge verwachtingen voor iedereen. Dit leidt tot het gesprek over de invloed die iedere professional kan hebben op gelijkere kansen voor de kinderen. Vervolgens is het nodig dat de leraren deze hoge verwachtingen vertalen in hun pedagogisch en didactisch handelen.

'Toen ik hier op school begon zeiden onze leraren: dat kunnen onze kinderen niet. Nu zeggen ze: dat kunnen wij nóg niet met onze kinderen.'

*Ingrid de Baat,
inhoudelijk schoolleider
Bogermanschool, Rotterdam*

3. Leiderschap

Bestuursniveau	Besloten in het leiderschap ligt het uitdragen, bevorderen en bewaken van de gezamenlijke visie en het beleid op kansengelijkheid van alle leerlingen. School- en persoonsafhankelijk zet de bestuurder sturing en ondersteuning situationeel in, met hoge verwachtingen van alle medewerkers en in het bijzonder van de schoolleiders. Dit vraagt om blijvende agendering en dialoog met interne en externe belanghebbenden.
Schoolniveau	Leiderschap impliceert visie en ambitie. Het is aan de schoolleider om het team mee te nemen in de visie en het beleid en hen te verbinden aan het thema kansengelijkheid. Om te zorgen dat leraren de beste lessen geven, kan gedeeld leiderschap een optie zijn. Hierbij doelen we op het splitsen van de operationele en onderwijskundige leiding van een school. Want leiderschap is niet alleen gericht op het beste onderwijs met een focus op leren, maar ook op een efficiënte organisatie.
Klasniveau	Leiderschap van de leraar in de klas uit zich in hoge verwachtingen van alle leerlingen. Het gaat om de combinatie van ambitieuze leerdoelen en het besef dat de leraar het instrument is om deze te bereiken. De leraar leidt de klas in de richting van de ambitie via focus op leren. Binnen dit kader krijgen leerlingen eigenaarschap over hun eigen leerproces. Zo leren zij al vroeg persoonlijk leiderschap. De leraar heeft (ook) hierin een voorbeeldrol: leerlingen nemen over wat de leraar doet.

4. Onderwijskwaliteit

Bestuursniveau	<p>De eindverantwoordelijkheid voor de onderwijskwaliteit ligt bij het bestuur. Dit vereist een visie op leren en op goed onderwijs, vertaald naar ambities. Zo ontstaat een stelsel van kwaliteitszorg. Een goed werkend bestuur(sbureau) ontzorgt, faciliteert en ondersteunt schoolleiders door zaken te regelen en te communiceren die afleiden van aandacht voor die onderwijskwaliteit. Om scholen te helpen hun hoge ambities te realiseren, laveert de bestuurder vanuit hoge verwachtingen van de schoolleiders tussen sturing en autonomie geven. Het bestuur haalt hiervoor input uit wetenschappelijke inzichten, sparringpartners van buiten, audits et cetera.</p>
Schoolniveau	<p>Een veilig en positief schoolklimaat is essentieel om tot leren te kunnen komen. Naast individuele bijscholing en coaching dragen bij aan onderwijskwaliteit, net als individuele- en teamgesprekken over eenduidig pedagogisch en didactisch handelen en collegiale consultatie en feedback. Met beschrijving van kwaliteit kan een gemeenschappelijke taal ontstaan, bijvoorbeeld in kwaliteitskaarten. Ook hier weer: vanuit hoge verwachtingen met een ambitie op schoolniveau.</p>
Klasniveau	<p>De beste doelgerichte lessen door excellente leraren, afgestemd op de ambities voor de schoolpopulatie, daar draait het uiteindelijk om als we het beste uit alle kinderen willen halen. Dit vraagt datagestuurd werken, een positief klassenmanagement, inclusieve en doordachte, passende lesmodellen, excellent pedagogisch en didactisch handelen en passende ondersteuning. Dat leidt tot effectieve leertijd en waar nodig ongelijke behandeling van leerlingen om gelijkere kansen te realiseren.</p>

5. Keuzes maken

Bestuursniveau	Het stimuleren van kansengelijkheid centraal stellen, helpt besturen in het maken van keuzes in beleid en doelen. Op basis hiervan investeren bestuurders in meer of mindere mate in relaties met (welzijns)partners in de wijk, zorgpartners en de gemeente en andere stakeholders. Zij sturen en ondersteunen het schoolmanagement bij hun keuzes en de verankering daarvan in de organisatie.
Schoolniveau	Afhankelijk van de schoolpopulatie en -ambitie kan het nodig zijn om vergaande keuzes te maken in het curriculum. Vanwege de noodzaak van doorgaande leerlijnen moet dit op schoolniveau gebeuren. Het behalen is essentieel voor een goede doorstroom in het vervolgonderwijs en om in de samenleving zelfstandig mee te kunnen doen. Als onderwijs als doel heeft om leerlingen voor te bereiden op dit zelfstandig meedoen, zijn de basisvaardigheden taal, rekenen, en burgerschap essentieel. Als die basis op orde is, ontstaat er ruimte voor andere zaken. Scholen hebben invloed op het onderwijs en minder op de omgeving.
Klasniveau	Het gaat hier om de bewuste keuzes, waarmee de leraar in het professionele handelen het verschil maakt in de klas. Bijvoorbeeld door bewust te kiezen welke leerlingen op welke momenten ongelijke behandeling nodig hebben om gelijke kansen te realiseren. Convergente differentiatie is daarbij het uitgangspunt. Ook kiest de leerkracht welke onderdelen van de lesmethode op welk moment ingezet worden en welke externe projecten wel en niet bijdragen aan de afgesproken leerdoelen en ambities. Dit gebeurt op basis van data over gedrag en prestaties van leerlingen.

6. Educatief partnerschap

Bestuursniveau	Hoewel ouderbetrokkenheid een belangrijke factor is voor kansengelijkheid, komen ouders vaak pas in beeld bij een schoolbestuur als er op school iets mis is of lijkt. Via vertrouwenspersonen of klachtenregelingen voeren bestuurders gesprekken met ouders. In het kader van beleid op kansengelijkheid kunnen dergelijke gesprekken gaan over verschil in visie op de manier waarop een school bijvoorbeeld omgaat met ongelijke behandeling voor gelijkere kansen. Vanwege het belang van deze factor zou ouderbetrokkenheid ook op de beleidsagenda moeten staan.
Schoolniveau	Uit onderzoek blijkt dat de betrokkenheid die ouders thuis uiten ten opzichte van school het meeste bijdraagt aan de ontwikkeling van kinderen (Denessen, 2013). Bij het realiseren en ondersteunen hiervan helpt het als de school zicht heeft op de (diversiteit in de) ouderpopulatie. Op basis van gelijkwaardigheid kan de school activiteiten organiseren, zodat de ouders thuis hun educatieve partnerschap met school kunnen realiseren. Een duidelijke schoolvisie en -ambitie helpen ouders ook gericht voor een school te kiezen en te weten wat zij kunnen verwachten en wat er van hen wordt verwacht.
Klasniveau	Ouders en leraren zijn belangrijke partners om gelijke kansen voor leerlingen te bevorderen. Ouders hebben veel kennis over hun kind, waar een leraar in de klas iets aan kan hebben. Daarom is het belangrijk de ouders te kennen. Leraren hebben veel kennis over het leerproces en over het kind als lerende in de klas. Hier kunnen ouders iets aan hebben in het bieden van ondersteuning thuis. Daarbij is het belangrijk dat ieder elkaar respecteert in de eigen rol. Zo ontstaat educatief partnerschap.

Tot slot: begin

Er is alle reden om serieus werk te maken van kansengelijkheid. Volgens de definitie die we hebben geformuleerd, benutten in de ideale wereld alle kinderen hun volledige potentie. Hiervoor is het essentieel dat professionals zich bewust zijn van kansen(on)gelijkheid. Dit betekent onder andere: kiezen voor een ongelijke behandeling, waar nodig. Ouders zijn een belangrijke partner in dit proces. Alhoewel er vele factoren buiten de invloedssfeer van het onderwijs liggen, hebben we concrete mogelijkheden op een rij gezet om vanuit het onderwijs het beste uit iedere leerling te halen, op ieder niveau.

Geraadpleegde literatuur

Badou, M. & Day, M. (2021).

Kansenongelijkheid in het onderwijs. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bernebeek, L. van (2024).

Inequality of opportunity in the Dutch primary education system.

Wageningen university and research: bachelor thesis.

Bakker, JTA, Denessen, E., Dennissen, M.H.J. & Oolbkekkink-Marchand, H.W. (2013).

Leraren en ouderbetrokkenheid: Een reviewstudie naar de effectiviteit van ouderbetrokkenheid en de rol die leraren daarbij kunnen vervullen.

Nijmegen: Radboud University

Elffers, L. (2022).

Onderwijs maakt het verschil.

Zutphen: Walburg pers B.V.

Reches, L. & Meere, F. de (2022).

Het platteland in beeld. Aandacht voor de veiligheid en leefbaarheid.

Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.